

Stjepan Bekavac
Tomislav Šarlija

HRVATSKA I SVIJET 1

udžbenik za prvi razred četverogodišnjih strukovnih škola

10. izdanje

Zagreb, 2024.

Nakladnik
ALFA d. d.
Zagreb
Nova Ves 23a

Za nakladnika
Ivan Petric

Urednik
Stjepan Bekavac, prof.

Likovna urednica
Irena Lenard

Recenzenti
dr. sc. Ante Birin
Josip Sraka, prof.

Likovno i grafičko oblikovanje
Alfa d. d.

Izrada karata, ilustracija i naslovnice
Alan Prikratki
Ivan Bekavac
Tamara Cajhen

Lektorica i korektorica
Dejana Šćuric

© ALFA d. d.
Zagreb, 2024.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Zemljovidi korišteni u udžbeniku predstavljaju intelektualno vlasništvo Alfe d. d.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem od travnja 2009., KLASA: UP/I^o-602-09/08-03/00323, URBROJ: 533-12-09-02

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001212583.

Grafička priprema
Studio za grafički dizajn Alfa

Tisak
Og grafika

sadržaj

I. UVOD U POVIJEST

1. UVOD U UČENJE POVIJESTI	8
----------------------------------	---

II. PRAPOVIJESNO DOBA

1. ŽIVOT I KULTURA LJUDI U PRAPOVIJESNOM DOBU	16
2. HRVATSKI PROSTOR U PRAPOVIJESTI	22

III. STARI VIJEK

1. DRŽAVE STAROGA ISTOKA	28
2. EGIPAT	36
3. GRČKA U STAROM VIJEKU	40
4. POVIJEST RIMA	51
5. KULTURA, RELIGIJA I SVAKODNEVNI ŽIVOT STARIH RIMLJANA	60
6. KRŠĆANSTVO; POČECI I RAZVOJ	64
7. HRVATSKI PROSTOR U ANTIČKOM DOBU	68

IV. EUROPA, SREDOZEMLJE I BLISKI ISTOK U RANOME SREDNJEM VIJEKU

1. VELIKA SEoba NARODA; EUROPA NAKON PROPASTI ZAPADNOGA RIMSKOG CARSTVA	76
2. EUROPA OD 9. DO 11. STOLJEĆA	84

V. HRVATSKA U RANOME SREDNJEM VIJEKU (6. – 11. ST.)

1. DOSELJENJE HRVATA I ORGANIZACIJA DRŽAVE	92
2. OSAMOSTALJENJE HRVATSKE U 9. STOLJEĆU	95
3. HRVATSKA U 10. STOLJEĆU	99
4. KRALJEVSTVO HRVATSKE I DALMACIJE U 11. STOLJEĆU	102
5. RAZVOJ KULTURE U DOBA NARODNIH VLADARA	105

VI. EUROPA U RAZVIJENOM I KASNOM SREDNJEM VIJEKU (12. – 15. ST.)

1. DRUŠTVENI I GOSPODARSKI RAZVOJ (12. – 15. ST.)	110
2. KRIŽARSKI RATovi	116
3. ZEMLJE EUROPSKOG ZAPADA OD 12. DO 15. STOLJEĆA	119
4. USPON OSMANLIJSKOG CARSTVA	123
5. KULTURNA BAŠTINA EUROPE OD 11. DO 14. STOLJEĆA	126

VII. HRVATSKA U RAZVIJENOM I KASNOM SREDNJEM VIJEKU

1. HRVATSKA U DOBA ARPADOVIĆA	132
2. HRVATSKA U DOBA ANŽUVINACA; PROTUDVORSKI POKRET ..	137
3. SREDNJOVJEKOVNA BOSNA	142
4. HRVATSKO-TURSKI SUKOBi DO BITKE NA MOHAČKOM POLJU	147
5. DRUŠTVENO-GOSPODARSKI ODNOSI HRVATSKOG SREDNJOVJEKOVLJA	151
6. KULTURA HRVATA OD 12. DO 15. STOLJEĆA	154

VIII. EUROPA I SVIJET U RANOM NOVOM VIJEKU

(15. – 17. ST.)

1. VELIKA GEOGRAFSKA OTKRIĆA	160
2. HUMANIZAM I RENESANSA	164
3. REFORMACIJA I PROTUREFORMACIJA	168
4. EUROPA U NOVOM VIJEKU	172

IX. HRVATSKA U RANOM NOVOM VIJEKU (16. – 18. ST.)

1. IZBOR NOVE DINASTIJE; SUKOBI S TURCIMA DO BITKE KOD SSKA	178
2. VOJNA KRAJINA I VLAŠKO PITANJE	182
3. ZRINSKO-FRANKAPANSKI OTPOR BEČKOM DVORU (1664. – 1671.)	185
4. HRVATI POD MLETAČKOM VLAŠĆU – DUBROVAČKA REPUBLIKA	188
5. HRVATSKI KRAJEVI I BOSNA POD OSMANLIJSKOM VLAŠĆU	192
6. OSLOBOĐENJE HRVATSKIH KRAJEVA OD TURSKE VLASTI	195
7. KULTURNI RAZVOJ U HRVATA U 16. I 17. STOLJEĆU	198
8. INSTITUCIJE I SIMBOLI HRVATSKE DRŽAVE	202

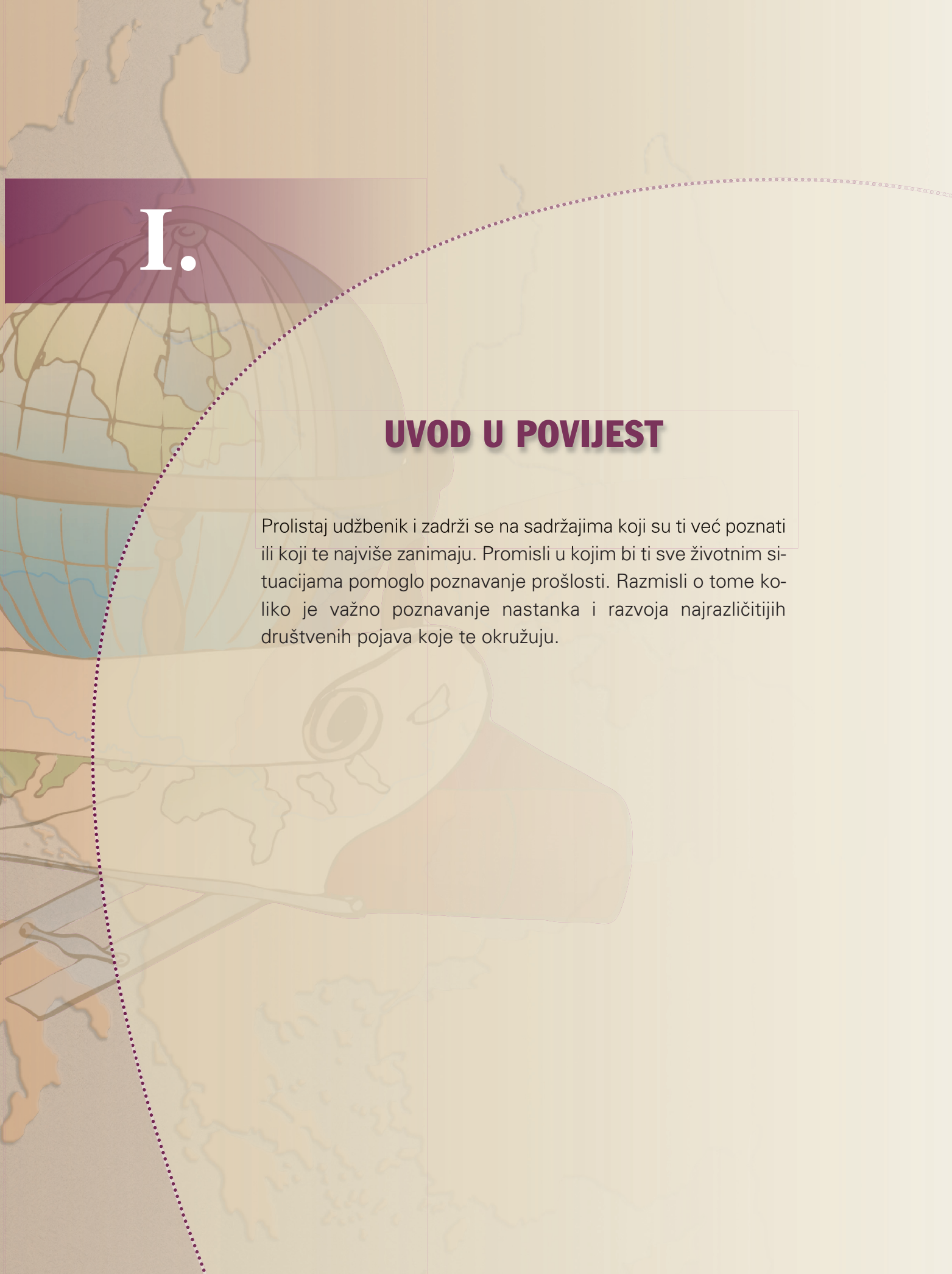
Neizmijerna je brzina vremena, što je jasnije onima koji gledaju unatrag.
Lucije Enej Seneka, rimski filozof

Povijest je svjedok vremena, svjetlo istine, život uspomene,
učiteljica života i glasnica davnine
Marko Tulije Ciceron, državnik, odvjetnik, politički teoretičar, filozof i rimski govornik

Nešto novo možeš pronaći samo ako se poznaje staro.
Jean Gebser, švicarski filozof

Prouči navedene citate. Koji ti se od njih najviše sviđa? Obrazloži odgovor.

● UVOD U UČENJE POVIJESTI

I.

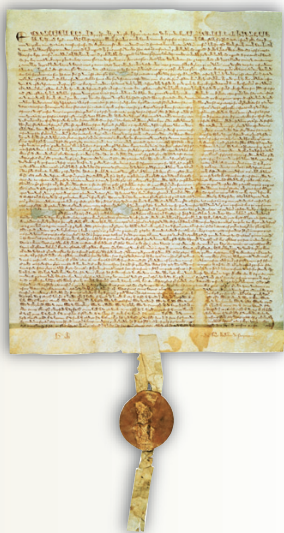
UVOD U POVIJEST

Prolistaj udžbenik i zadrži se na sadržajima koji su ti već poznati ili koji te najviše zanimaju. Promisli u kojim bi ti sve životnim situacijama pomoglo poznavanje prošlosti. Razmisli o tome koliko je važno poznavanje nastanka i razvoja najrazličitijih društvenih pojava koje te okružuju.

Što je povijest, zašto je učimo i koje je njezino značenje, kako saznajemo o životu ljudi u davnoj prošlosti? Ta nam se pitanja postavljaju kada počinjemo učiti povijest. Sada ćemo odgovoriti na ta i mnoga druga pitanja.

Što je povijest i zašto je učimo

Povijest je znanost koja proučava, istražuje i objašnjava prošlost čovjeka od najstarijih vremena do danas. U tom istraživanju pomažu joj druge znanosti kao npr. arheologija, geografija itd. Povijest je jednako zainteresirana za život prvih ljudi kao i za život ljudi našega doba. Ukratko rečeno, ona **proučava način života ljudi**, važne događaje i ljudska postignuća. Ispituje veze među događajima i na toj osnovi daje odgovore na pitanja zašto su se zbili. Pojava pisma omogućila je ljudima da zabilježe događaje svojega vremena. Opisivanjem prošlosti bave se **povjesničari**. Povjesničari koji istražuju i objašnjavaju prošlost svih naroda proučavaju **opću povijest**, dok oni koji istražuju i objašnjavaju prošlost samo jednog naroda proučavaju **nacionalnu povijest**. Ovisno o tome što proučava, povijest može biti politička, kulturna, gospodarstvena itd. **Povijest je učiteljica života**, koja nam omogućava da spoznavajući tuđe pogreške sami ne griješimo. Ona nam je putokaz u životu da učimo na iskustvima iz prošlosti te da prihvaćamo i koristimo iz nje samo ono dobro i korisno. Povijest učimo da bismo objektivno, cjelovito i istinito tumačili povijesne događaje, razvili kritičko mišljenje i naučili razlikovati bitno od nebitnoga. Učenje povijesti pomaže nam da lakše razumijemo događaje sadašnjosti. No često se kaže da jedino što su ljudi iz povijesti naučili jest to da nisu naučili ništa. Ipak, svaki pokušaj razumijevanja sadašnjice kreće od uvida u prošlost. Svijet u kojem živimo i koji je takav kakvim ga vidimo nastajao je i razvijao se davno prije nas. Upravo je to razlog zbog kojeg treba steći temeljna znanja o njegovoj prošlosti.

Povelja iz 13. stoljeća – pisani povijesni izvor

Čime se bavi povijesna znanost? Koji je cilj učenja povijesti? Komentiraj tvrdnju: „jedino što su ljudi naučili iz povijesti jest to da nisu naučili ništa”.

Povijesni izvori (vrela)

Povijesni su izvori **ostaci prošlosti** koji **služe kao svjedočanstvo povijesnih zbivanja**. Oni su okosnica povjesničarova rada na temelju

koje on razjašnjava prošla zbivanja. Povijesne izvore dijelimo:

- **na materijalne** (spomenici, građevine, oruđe, oružje, kovanice, nakit i drugi uporabni predmeti, ljudski i životinjski ostaci itd.)
- **na pisane** (dokumenti, povelje, pisma, bilješke, knjige, novine)
- **na slikovne** (slike, fotografije, crteži, videozapisi)
- **na zvučne** (tonski zapisi)
- **nausmenu predaju** (priče, pjesme, poslovice, zagonetke, legende, mitovi i bajke).

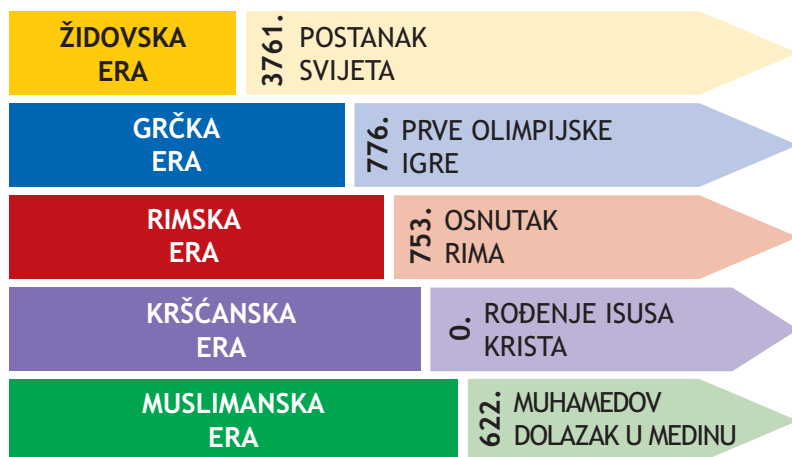
Povjesničar ima detektivski posao. Svakom **izvoru treba utvrditi valjanost** ili **istinitost** jer svaki izvor ne mora biti istinit. To je zadatak znanstvenika istraživača. O početnim je razdobljima hrvatske povijesti sačuvano vrlo malo povijesnih izvora pa stoga katkad ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati što se dogodilo. O starijoj hrvatskoj povijesti saznajemo kombinirajući različite izvore. U tome nam uvelike pomaže **arheologija**, znanost koja proučava materijalne ostatke.

Što su povijesni izvori? Kako dijelimo povijesne izvore? Koja srodna znanost pomaže povjesničarima u istraživanju najranije prošlosti?

Računanje vremena

Čovjek se oduvijek nastojao orijentirati u vremenu. Praćenjem položaja Sunca, Mjesečevih mijena i promjena godišnjih doba računalo se vrijeme. No od nekog, za čovjeka važnog događaja, moralo se krenuti brojiti godine.

Nisu svi narodi na isti način računali i bilježili vrijeme. Stari Egipćani bilježili su vrijeme po vladanju faraona, stari Grci po prvim Olimpijskim igrama, stari Rimljani po osnutku grada Rima, a mi danas po rođenju Isusa Krista. Takav se način računanja vremena naziva **erom**, stoga brojenje duljeg niza godina od Kristova rođenja nazivamo **kršćanskom erom**. To je naša era, prema kojoj najveći dio čovječanstva danas računa vrijeme.

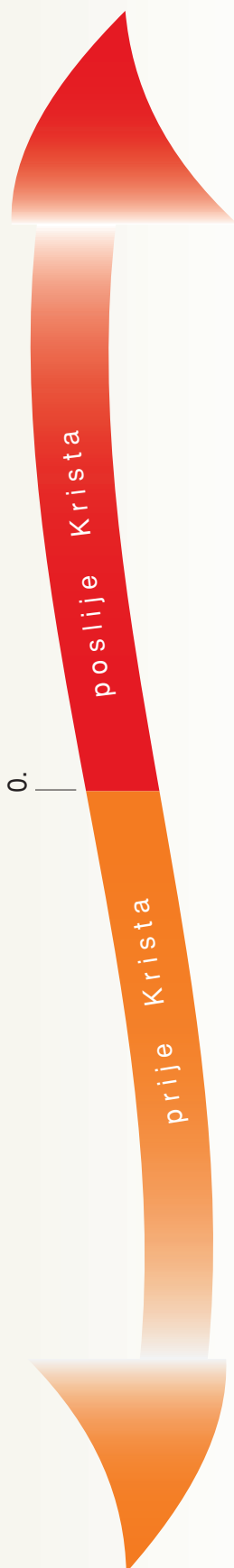

Grčka vaza – materijalni povijesni izvor

Gramofonska ploča – zvučni povijesni izvor

Pojedini narodi služili su se različitim načinima računanja vremena

Za vrijeme prije rođenja Krista kaže se **prije Krista (pr. Kr.)**, a za vremensko razdoblje nakon Kristova rođenja kaže se **poslije Krista (po. Kr.)**. Da bi se u tom dugom nizu godina mogli snalaziti, ljudi su ih morali i bilježiti. Tako su nastali **kalendari**.

Sve što se do sada u životu ljudi dogodilo, dogodilo se u prošlom vremenu. U prošlosti se nije lako snalaziti. Kao što znamo, vrijeme se računa satima, danima, tjednima, mjesecima i godinama.

Kada povjesničar točno određuje vrijeme zbivanja nekog događaja, utvrđuje godinu, mjesec i dan. No najčešće se pritom služi većim vremenskim razdobljima: **desetljećem** (deset godina), **stoljećem** (sto godina) i **tisućljećem** (tisuću godina).

Vrijeme povijesnog događanja prikazujemo na **vremenskoj crti** (lenti). Na vremensku crtu prvo unosimo početnu vremensku točku koja označava rođenja Isusa Krista. Nakon toga unosimo lijevo i desno od početne točke oznake za godine, desetljeća, stoljeća i tisućljeća. Zbivanja koja su se dogodila prije Kristova rođenja unosimo lijevo od oznake njegova rođenja. Njih obilježavamo unatrag, od jedan (1) prema više, prema dalekoj prošlosti. One događaje koji su se zbili nakon Kristova rođenja unosimo na desnu stranu vremenske crte. Njih računamo od jedan (1) prema više, prema našem vremenu.

Znanost o mjeranju vremena i utvrđivanju datuma pojedinih događaja zovemo **kronologijom** (po grčkom bogu vremena i zemljoradnje **Kronu** ili **Kronosu**).

Kako računamo vrijeme? Što je desetljeće, što stoljeće, a što tisućljeće? U koje stoljeće ubrajamo 476. g. pr. Krista, a u koje stoljeće ubrajamo istu godinu poslije Krista? Odredi kojim stoljećima i tisućljećima pripadaju navedene godine: 1218. g. pr. Kr.; 426. g. pr. Kr.; 318. g. pr. Kr.; 1800. g.

Podjela prošlosti

Od pojave čovjeka na Zemlji do današnjeg vremena proteklo je nekoliko milijuna godina. Kako bi se u tom golemom vremenskom prostanstvu lakše snalazili, znanstvenici su ga podijelili na nekoliko razdoblja. Pritom su **otkriće pisma** (oko 3500. godine pr. Kr.) uzeli kao granicu temeljne podjele.

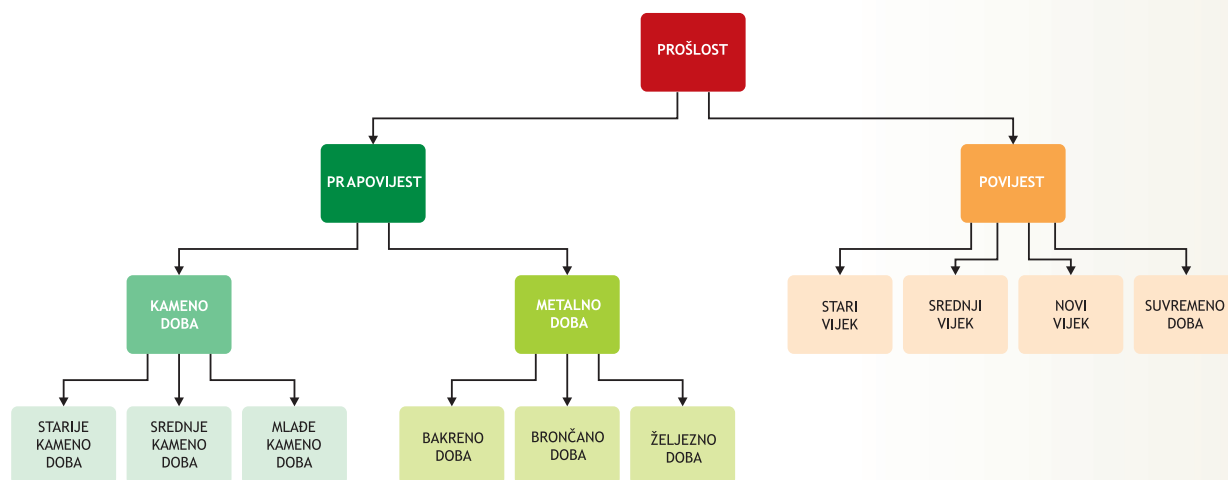
Tako se razdoblje prošlosti ljudskog roda prije poznavanja pisma naziva **prapovijesno doba**, a od uporabe pisma do danas **povijesno doba**. No prapovijest i povijest čine jedinstvenu cjelinu.

Budući da su oba razdoblja još uvijek vrlo duga, radi lakšeg snalaženja znanstvenici su proveli dodatnu podjelu:

- **prapovijest** – kameno doba
 - metalno doba
- **povijest** – **stari vijek** (od 3500. pr. Kr. do 476.)
 - **srednji vijek** (od 476. do 1492.)

- **novi vijek** (od 1492. do 1918.)
- **suvremeno doba** (od 1918. do danas).

Kako dijelimo prošlost? Kojim otkrićem započinje povijest?

Nastanak i razvoj povijesne znanosti

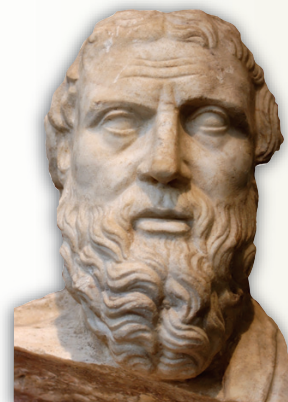
Ljudi su već u starome vijeku počeli pratiti zbivanja oko sebe. U početku su bilježili događaje iz svoje svakidašnjice oslanjajući se na vlastita viđenja i priče svjedoka. Zapisivanjem su ih željeli sačuvati za mlade naraštaje.

Prvi su povjesničari bili stari Grci. **Herodot** i **Tukidid** smatraju se osnivačima povijesne znanosti. Praćenje i zapisivanje svakidašnjice ostala je glavna zadaća i srednjovjekovnih kroničara. Tek početkom novoga vijeka pojavila se potreba za znanstvenim i postupno sve detaljnijim istraživanjem prošlih zbivanja.

U početku su povjesničari bili usredotočeni na antiku, u kojoj su tražili uzore, a poslije se njihovo zanimanje proširilo i na ostala razdoblja. Osim utvrđivanja sama događaja, dakle, *što* se sve dogodilo, neizbježnim i sve zanimljivijim postajalo je pitanje *zašto* se to dogodilo. Traženje objašnjenja, uzroka pojedinoga događaja, postalo je drugi važan zadatak povjesničara.

Starija se historiografija bavila ovim pitanjima, ali obraćajući pritom pozornost ponajprije na znamenite osobe i događaje. Tako su predmet povijesnih istraživanja postali politika i ratovi, a ostala su događanja bila potisnuta u drugi plan.

U novije su vrijeme povjesničari svoj interes proširili i na ostale, do tada manje zanimljive teme. Uključili su u svoja istraživanja „malog” čovjeka proučavajući njegov život i svakodnevne probleme. Posvetili su pozornost zapostavljenim skupinama (ženama, „hereticima”, lutalicama itd.).

Herodota iz Halikarnasa u Maloj Aziji smatramo prvim povjesničarom. Proputovao je Aziju, Egipat i istočnu Europu. U svom je djelu opisao zemlje u kojima je boravio te zabilježio prošlost, svakidašnji život, običaje i vjerovanja Grka, Egipćana, Perzijanaca i drugih naroda Bliskog istoka. Rimski državnik i književnik Ciceron nazvao ga je „ocem povijesti”.

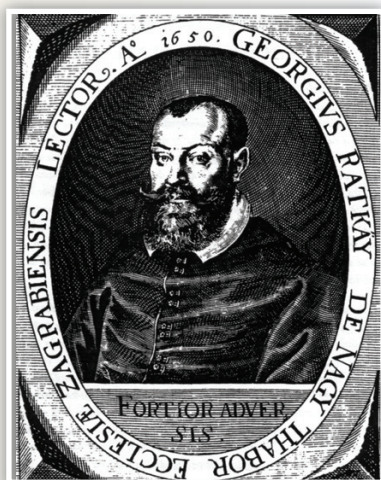
Atenjanin Tukidid je nakon Herodota drugi znameniti grčki povjesničar. Živio je u vrijeme Peloponeskog rata i napisao je njegovu povijest do 411. g. pr. Kr.

Također su se pri istraživanju velikih događaja počeli koristiti spoznajama drugih znanosti objašnjavajući neke pojave iz perspektive antropologije (znanosti o čovjeku i njegovu položaju u svijetu), psihologije itd. Tako slika naše prošlosti postaje sve bogatija i jasnija.

Tko su bili prvi povjesničari? Što je bio predmet istraživanja starije historiografije? Koje su promjene nastale u istraživanju povijesti u novije vrijeme? Kakav pristup proučavanju prošlosti smatraš pravilnijim: tradicionalni ili novi?

U proučavanju prošlosti vrlo je važno i snalaženje u prostoru. Stoga povjesničari primjenjuju znanja geografije. Geografi povjesničarima izrađuju zemljovide, koji precizno prikazuju površinu Zemlje, njezina prirodna obilježja, pojedine države i narod. Zbirka zemljovida naziva se atlas. Ime je dobila po starogrčkom božanstvu Atlasu koje se pridružilo divovima u borbi protiv bogova. Zato ga je vrhovni grčki bog Zeus osudio da na ramenima drži nebeski svod.

Juraj Rattkay

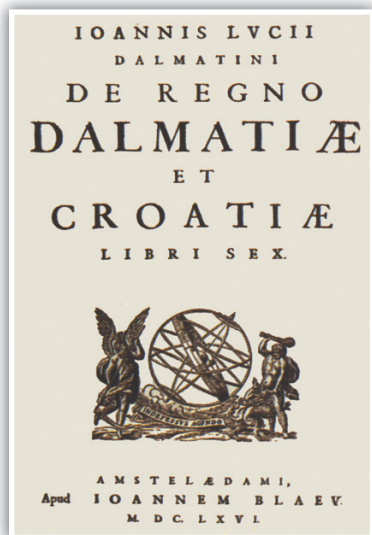
Razvoj povijesne znanosti na hrvatskome prostoru

Razvoj povijesne znanosti u Europi imao je odjek i na hrvatskim prostorima. Prvo kritičko djelo o hrvatskoj povijesti, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, napisao je talijanski učenik, Trogiranin **Ivan Lučić** sredinom 17. stoljeća. Za svoje se djelo koristio kronikama vođenima u hrvatskim gradovima tijekom cijeloga srednjeg vijeka. Važan hrvatski povjesničar toga razdoblja bio je i zagrebački kanonik barun **Juraj Rattkay**.

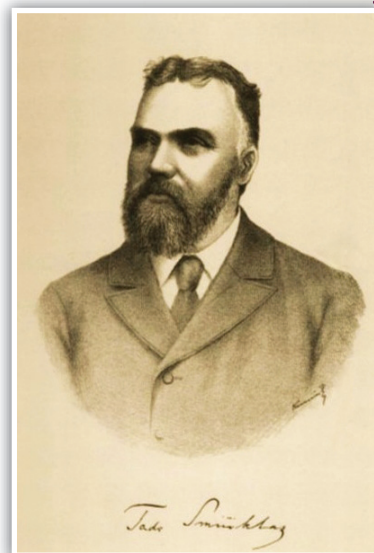
Pravi razvoj povijesne znanosti u Hrvatskoj nastupa u 19. stoljeću. Istaknuti su povjesničari toga razdoblja bili **Ivan Kukuljević Sakcinski**, **Franjo Rački** i pisac prve sinteze hrvatske povijesti: **Tadija Smi-**

čiklas. Na prijelazu 19. u 20. stoljeće djelovala su dva važna povjesničara, pisci velikih sinteza hrvatske povijesti koje i danas čine temelj povijesnih istraživanja – **Vjekoslav Klaić** i **Ferdo Šišić**. Od njihovih su radova polazili istaknuti suvremeni hrvatski povjesničari poput **Ljube Bobana**, **Nade Klaić**, **Tomislava Raukara** i mnogih drugih.

Tko je napisao prvu sintezu hrvatske povijesti? Koji su najznamenitiji hrvatski povjesničari s kraja 19. i početka 20. stoljeća? Nabroj najpoznatije suvremene hrvatske povjesničare.

De Regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex, Ivana Lucića

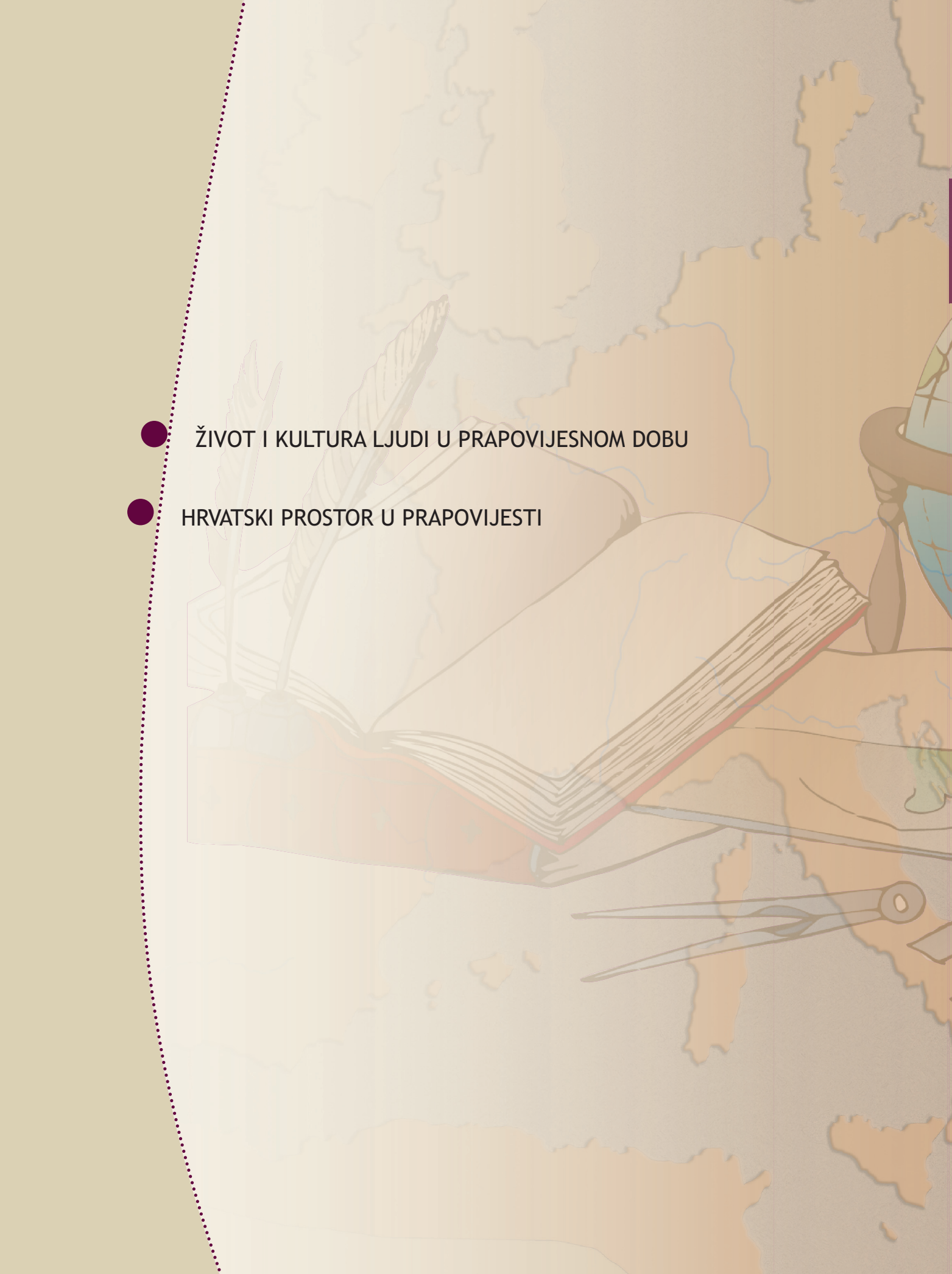
Tadija Smičiklas

UPAMTI

- **POVIJEST**
prošlost čovjeka; opća, nacionalna
- **VRELA ILI IZVORI**
materijalni, pisani, slikovni, zvučni, usmena predaja
- **RAČUNANJE VREMENA**
kršćanska era
desetljeće, stoljeće, tisućljeće
vremenska crta (lenta)
- **PODJELA PROŠLOSTI**
prapovijest – povijest

PONAVLJANJE

Objasni tvrdnju: 'Povijest je učiteljica života'.

ŽIVOT I KULTURA LJUDI U PRAPOVIJESNOM DOBU

HRVATSKI PROSTOR U PRAPOVIJESTI

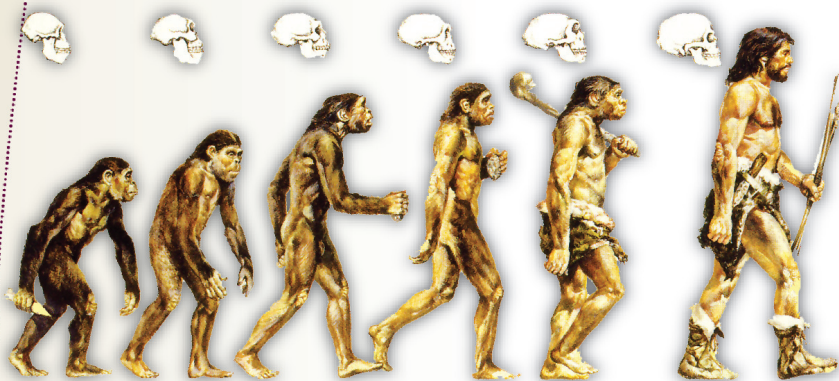
II.

PRAPOVIJESNO DOBA

Zemlja je kao planet nastala prije oko 4,5 milijardi godina, i to od svemirskog oblaka i prašine. Prošlo je oko milijardu godina dok se na Zemlji nisu pojavili prvi oblici života – bakterije i modrozelenne alge. Nakon toga započinje razvoj ostalih organizama. Čovjek se javlja u zadnjoj epohi Zemljina razvoja – u kvartaru. Prošlo je dakle oko 3,5 milijardi godina od pojave prvih organizama do pojave čovjeka. Prapovijesno je doba trajalo od oko 4 milijuna godina prije Krista do oko 3 500. prije Krista. To razdoblje dijelimo s obzirom na materijal koji je dominirao na **kameno** i **metalno** doba.

Na temelju do sada otkrivenih nalaza ostataka ljudi i životinja, kao i nalaza oružja i oruđa kojima se čovjek služio, može se pretpostaviti da je prapovijesno razdoblje započelo oko 4 milijuna godina pr. Kr. Prapovijesno doba trajalo je do otkrića pisma, oko 3500. godine pr. Kr. U tom dugotrajnom procesu razvoja Zemlje razvijao se i čovjek.

Starije kameno doba – paleolitik (oko 4 milijuna – oko 10 000 godina prije Krista)

Evolucija čovjeka

Na pitanje o podrijetlu čovjeka nema konačnog znanstvenog odgovora, već se o tome može samo nagađati. Čovjek se, kao i sva ostala živa bića, tijekom vremena razvijao i to prilagođavao uvjetima života, a prilagođavanje nazivamo **evolucija**. Zbog povoljnih klimatskih i prirodnih uvjeta prvi su se ljudi pojavili u Africi, zbog čega ovaj kontinent nazivamo i „kolijevkom čovječanstva”. Najstariji ljudski ostaci pronađeni su u istočnoj Africi, a pripadali su najstarijem

tipu čovjeka ***Australopithecus afarensis*** (lat. *australis* = južni; grč. *pithecos* = majmun). Pronađeni su ostaci kostura ženke koja je živjela prije oko 3,5 milijuna godina, a znanstvenici su joj dali ime Lucy. Prije 3 milijuna godina *Australopithecus afarensis* nestaje, a njegovo mjesto zauzima ***Australopithecus africanus***. Daljnjom se evolucijom i razvojem prije oko 2 milijuna godina javio ***Homo habilis***, odnosno spretan čovjek. Nakon izumiranja *Homo habilis*a prije oko 1,8 milijuna godina javlja se novi čovjek – ***Homo erectus***, odnosno uspravan čovjek. *Erectus* se uspravio kako bi u savanama mogao uočiti plijen ili neprijatelja, a on je i prvi čovjek koji je prešao iz Afrike u Aziju. Njegovi ostaci pronađeni su u okolini Pekinga i na otoku Javi, a istraživanja su pokazala da je znao koristiti vatru. *Homo sapiens* (lat. *sapiens* = mudar) razvio se prije otprilike 300 000 godina, a njegovi najpoznatiji ostaci pronađeni su u dolini Neanderthal kod Düsseldorfa pa se najčešće i naziva **neandertalac**. Bio je fizički snažan, krupne i mišićave građe, koristio se vatrom i ručnim klinom, a za razliku od ljudi prije njega, on je bio potpuno uspravan. Neandertalac je izumro prije otprilike 35 000 godina, vjerojatno zbog pojave **kromanjonca**, koji je

Kameno oruđe

pripadao tipu *Homo sapiens sapiens*, od kojeg izravno potječu današnji ljudi.

Što je evolucija? Zašto kažemo da je Afrika „kolijevka čovječanstva”? Opiši razvoj čovjeka od *Australopithecusa* do kromanjonca!

Prapovijesna nalazišta u svijetu

- najstariji tragovi čovjeka
- prva naselja i umjetničke tvorevine pračovjeka

- najstariji tragovi čovjeka u Europi

Srednje kameno doba – mezolitik (oko 10000. – oko 6000. godine prije Krista)

Ljudi su za stalan boravak počeli graditi nastambe za obitavanje. Jedna od takvih bila je sojenica, nastamba nad vodom.

Mezolitik je prvo počeo u Aziji, a zatim se proširio na Afriku i Europu. Mezolitski je kamen bolje obrađen. On je oštiji i sve se više kombinira s ostalim materijalima – prije svega s drvom i kostima. Javljaju se novi izumi: sjekira, koplje, nož te luk i strijela, kao najvažniji izum mezolitika. Osim toga, čovjek počinje upotrebljavati i vodu. Budući da je voda bogata životinjama, javljaju se osti i udica. Čovjek se tako počeo baviti i ribarenjem. Za potrebe ribarenja napravio je i prva plovila. To su bila debla koja je izdubio te je napravio prvi čamac (sličan današnjem kanuu). U društvenom se smislu javljaju veće zajednice koje počinju izgrađivati prve nastambe – **zemunice** (nastambe koje se nalaze na otvorenom prostoru, ukopane su u zemlju, prekrivene lišćem i šibljem) te i **sojenice** (nastambe izgrađene na drvenim kolcima radi zaštite od poplava, a nalaze se u plićacima rijeka, jezera, mora i močvara). Izgradnjom nastambi nastala su i prva naselja – sela i gradovi. Najstarijim se gradom smatra **Jerihon** u Palestini, koji je osnovan oko 8000. godine prije Krista, dok se prvo poznato selo nalazilo u Iraku u mjestu Kalat Jarmo.

U mezolitu se javljaju moderne rasne skupine kao rezultat prilagodbe uvjetima života i klimatskim prilikama. Tako su nastale tri rasne skupine: europidi (bijela rasa), negridi (crna rasa) i mongolidi (žuta rasa). Glasovne artikulacije koje je čovjek proizvodio s vremenom su se uobličile u govor. Divlji psi koji su slijedili seobe ljudi privučeni ostacima hrane oko njihovih staništa postat će prve pripitomljene životinje. Oni će pomagati čovjeku u čuvanju prostora i u lovu.

Koje se sve promjene događaju u životu ljudi u mezolitu? Koje su razlike između mezolitika i paleolitika?

Mlađe kameno doba – neolitik (oko 6000. – oko 4000. godine prije Krista)

Procesi paljenja vatre

Čovjek sve više počinje rabiti i iskorištavati sve ono što mu zemlja nudi. Promjene koje se događaju u životu ljudi bile su toliko velike i važne da se za razdoblje neolitika upotrebljava terminologija „neolitička revolucija”. Te su se promjene prvo dogodile na području „**Plodnog polumjeseca**” (sjeveroistok Afrike, mediteranska prednja Azija, Sirija i jugozapadna Azija).

Prva je velika promjena bila bolja obrada kamena, jer je glačanje uz pomoć vode i pijeska omogućilo izradu oštrijih bridova. Nova su oruđa bila motika, srp, plug, a omogućila su razvoj poljoprivrede kao prve ljudske djelatnosti. Ljudi prestaju biti nomadi u potrazi za hranom i prelaze na sjedilački način života, što dovodi do pojave trajnih naselja.

Istovremeno sa sjedilačkim načinom života čovjek je razvio i keramičku proizvodnju, najčešće izrađujući predmete za svakodnevnu uporabu, poput posuda, a u 4. tisućljeću prije Krista izumio je lončarsko kolo, čime su proizvedene posude postale znatno kvalitetnije. Pored keramičke proizvodnje izrađuju se i tkanine, a u tu svrhu napravljen je i primitivan tkalački stan. Najvažniji izum toga doba, a uz vatru i pismo najvažniji i najvredniji ljudski izum uopće, bio je **kotač**.

Koji su najvažniji izumi neolitičkoga doba? Koje je posljedice imala pojava glačanja kamena? Koje se društvene promjene događaju tijekom neolitika?

Među najveće izume čovjeka mlađega kamenoga doba ubrajamo kotač, koji je ubrzao trgovinu i prijevoz dobara te povezao naselja.

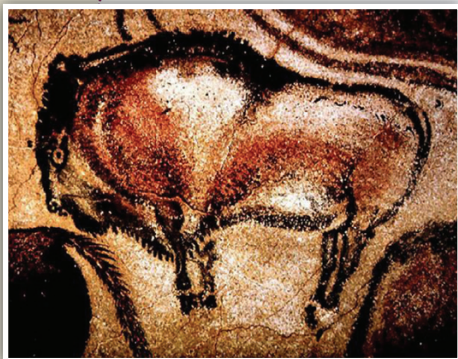

Plodni polumjesec

Plodni polumjesec – područje koje obuhvaća Mezopotamiju na istoku, dijelove Male Azije i istočnu obalu Sredozemnog mora na sjeveru i zapadu te deltu i dolinu Nila na jugu

Vjerovanja i umjetnost kamenoga doba

Prvi oblici vjerovanja javljaju se tijekom paleolitika. Vjerovanje se javilo jer ljudi nisu znali smisljeno i logički objasniti brojne pojave. Budući da su događaji katkad bili pozitivni, a katkad negativni, tako su i te više sile, odnosno nadnaravna bića bila dobra i zla. Prvi je oblik vjerovanja bio **animizam**, vjerovanje da je cijeli svijet nastanjen duhovima koji djeluju kao živa bića. Od ostalih oblika vjerovanja paleolitskoga doba izdvajaju se **animalizam** i **totemizam**. Animali-

Altamira je prapovijesna pećina kod mjesta Santillana del Mar u pokrajini Santander u Španjolskoj u kojoj su pronađene slikarije životinja urezane u stijenama i oslikane bojama.

Stonehenge se nalazi pokraj Salisburyja u Engleskoj. Sastoji se od dvaju vijenaca kružno poredanih kamenih blokova, dvaju nizova potkovičasto raspoređenih blokova i kamenog oltara. U samom središtu nalazi se oltar (8 metara dugačak megalit). Oltar se 1620. godine srušio na tlo.

Willendorf je mjesto u Donjoj Austriji u kojem je pronađena sitna ženska figura od vapnenca koja se smatra jednim od najljepših primjeraka paleolitske plastike.

zam je oblik vjerovanja u kojem se vjeruje da neka zajednica potječe od neke svete životinje.

Totemizam je oblik vjerovanja u kojem se vjeruje da neka životinja, predmet ili prirodna pojava svojim duhovnim moćima djeluje kao zaštitnik zajednice. S prvim oblicima vjerovanja javljaju se i osobe koje su imale zadaću komunicirati s bogovima. To su bili vračevi ili magi. U neolitiku se javljaju nove promjene u vjerovanju.

Budući da poljoprivreda postaje dominantna grana, čovjek sve više ovisi o sebi i svom radu. Kao dominantan oblik vjerovanja javlja se kult predaka.

Umjetnost se pojavila oko 35 000 godina prije Krista, odnosno u vrijeme kromanjonca. Umjetnički su izražaji kromanjonaca najusredotočeniji na događaje iz svakidašnjeg života (pribavljanje hrane i opstanak zajednice).

Od umjetničkih formi javlja se plastika (razni reljefi i skulpture) te crteži i slike. Najpoznatije oslikane pećine jesu **Altamira** u Španjolskoj i **Lascaux** u Francuskoj, čije su slike nastale oko 15 000 godina prije Krista.

Osim slika paleolitski su ljudi izrađivali i skulpture. Najviše je kipova bilo posvećeno ženama. Kipovi žena izrađivani su tako da su im bili istaknuti ženski atributi koji su prikazivali žene majke (grudi, bokovi, trbuh). Ti su kipovi dobili ime

„willendorfske ili paleolitske venera” prema lokalitetu Willendorfu u Austriji.

Sjedilački način života i pojava ratarstva prouzročit će pojavu graditeljstva. Uz gradnju kuća počinje i gradnja **hramova** i **svetišta**.

Najpoznatije neolitičko svetište jest Stonehenge na jugu Engleske. Izgrađeno je između 2000. i 1400. godine prije Krista i spada u takozvanu megalitičku kulturu (grč. *megas* = velik; *lithos* = kamen), odnosno kulturu velikoga kamena.

Koji su prvi oblici vjerovanja i koja su im obilježja? Kada se i zašto javlja kult predaka? Tko su vračevi i koja im je bila uloga? Zašto su paleolitski ljudi izrađivali kipove žena?

Metalno doba (od oko 3500. prije Krista)

Od pojave čovjeka pa sve do kraja neolitika čovjek je izrađivao oružje i oruđe od kamena. Uz kamen je upotrebljavao i drvo i kosti. Ljudi su shvatili da je kamenim oruđem teško obrađivati zemlju pa počinju tražiti nove materijale. Na taj će način kamen uskoro biti zamijenjen **metalom**, koji se koristio za izradu oružja, oruđa, nakita, posuda, ukrasa.